

PART 1: TE MOAN N I-KIRIBATI N TAU TE NAKOA AE TE TIA MOTI AE RIETATA

E aki boou irouia kaain Kiribati te taeka ae te Tia Moti ke te makuri ae te Tia Moti ngkai a bon maeka ma kaka-temanna aia Tia Moti iaon aia abamakoro nako.

E aki boou naba irouia kaain Kiribati te aomata ae e aranaki ba te Tia Moti ae Rietata ke te Chief Justice ngkai e aki toki ni kakaoti iaon abamakoro, n te ririki teuana ma teuana, n te tai are e kainnаноaki te Tia Moti ae Rietata ba e riai ni kaoti iaon te abamakoro ibukin ongoraeen keiti ake taian manga tang nakon te Bowi ae Rietata.

Ana kanoa ni mii te Botaki ni Kabowi ke te Judiciary are e riki ba teuana kanoan ana Kainibaire (Strategic Plan) are e kawenea n 2019 ba e a bon rikirake Kiribati n te rabakau iaon te tua ao e a riai te I-Kiribati n toka iaon te nakoa ae te Tia Moti ae Rietata. N te tai are e kaweneaki iai te Kainibaire anne ao te Tia Moti ae Rietata kaain Toromon. Ao te koaua iai ba e a konabwai naba te I-Kiribati ao ni kona n taua te nakoa aei.

Nakoa aika a rangin kakannato ao n rine n te waaki n tautaeka ae te Tautaeka n Inaomata, bon nakoa aika Kautun te Tautaeka, te Speaker, ao te Tia Moti ae Rietata. Nakoa aika Kautun te Tautaeka ao te Speaker, a kaman kaainaki irouia I-Kiribati 40 tabun te ririki n nako.

N Friday 5 April 2024, te bong ae e rangin kakawaki n rongorongon Kiribati. N te bong anne ao e a katuweaki ao ni kamatoaki natin Kiribati temanna nakon te nakoa ae te Tia Moti ae Rietata. Te nati n Kiribati aei bon Nei Tetiro Semilota Maate Moaniba ao ni kinaaki n arana man te bong anne ae Her Honour Tetiro Semilota Maate Moaniba ke Honourable Chief Justice.

E na manga reitaki te rongorongo n Part 2.

PART 2: TE MOAN N I-KIRIBATI N TAU TE NAKOA AE TE TIA MOTI AE RIETATA

E aki boou te Tia Moti ae Rietata Tetiro Semilota Maate Moaniba nakon te makuri ae te tia moti n te Bowi ae Rietata. E a tia ni makuri ba te Commissioner of the High Court man 2008 nakon 2016. N 28 Okitoba 2022, ao e taua te nakoa ae te Bonomwi n Tia Moti ae Rietata ni karokoa e a kamatoaki nakon te nakoa ba te Tia Moti ae Rietata n 5 n Eberi 2024.

Ibukon ana maroro te Tia Moti ae Rietata ao e anga ana taeka ni kakaitau nakoia koraki ake a tia n taua te nakoa ae te Tia Moti ae Rietata. Aikai araia koraki ake a tia n taua te nakoa ae te Tia Moti ae Rietata i Kiribati; O'Brien Quinn, J. R Jones, V O Maxwell, Faqir Mohammed, Stan Cory (Acting CJ), Richard Lussaic, Robin Millhouse, Sir John Muria, ao Bill Hastings.

E kakaitau te Tia Moti ae Rietata ba e a tia ni kaweneaki te waaki irouia raona n Tia Moti ao e na reitakinakoaki te waaki ao te katamaroa ibukin rikiraken Kiribati ibukin tangiran te eti ao te riai rinanon ana waaki te Botaki ni Kabowi.

N reiti waaki aika a tamaroa ibukin butiraoin ao karekean te eti ao te riai, e a tia te Tia Moti ae Rietata ni kawenea te Kainibaire ke te Policy ba nikoan te kanganga ae taotaonan te bowi. Te kantaninga n te Kainibaire aei ba e riai ni waaki te bowi n ongoraea te tang ngkana e roko imatan te tia moti. E tii kona n taonaki iaan bukina aika a rangin riai ba tao e aoraki te lawyer ke te tia moti.

Ni boutoka te Kainibaire anne ao e kateaki te rabata teuana ae aranaki ba te Pre-Trial Conference are tabena barongan ao katauraon te tang ba e banin raoi rongorongona imwain rokona imatan te tia moti.

N reita are e a tia ni waakinaki ae otinakon te Botaki ni Kabowi nakon te botanaomata inanon maneaban kawa ni karaoi maroro ao kaongora, ao e na reitinako aei n taketenia aine ao ataei.

Ibukin abara aika a maenako ao n raroa nako ao ibukin bobuakan kaeon Tarawa ke te Auti ni Kabowi ao e na waaki te Botaki ni Kabowi ni karaoa te bowi rinanon te tareboon. E aki boou te waaki aei ngkai a tia ni waaki inanona Botaki ni Kabowi itinanikun Kiribati ao e nakoraoi.

N aron ae e a tia ni waaki inanona, e na teimatoa ni kakaotinakoa ana riboti te Botaki ni Kabowi nakon te botannaomata ni katoa ririki.

E noraki naba nakoraoin te bowi ae aranaki ba te mediation ke ana reitaki te tia tang ao te tia kaitara te tang itinanikun te Auti ni Bowi ni kairaki irouia aika a mataai iaon te mediation ke mediators. N te mediation ao e kakoauaki ba e waekoa riki n reke te eti ao te riai ao e rangin booraoi naba. Ngkana e a tia n noraki raoiroina ni Botaki ni Kabowi itinanikun Kiribati, ao aio are e na waaki naba inanona te Botaki ni Kabowi i Kiribati.

E maiti kanoan waan te Tia Moti ae Rietata n aron are e kanakoa n tain te Katuwea.

N aron ae tataneiai iai Kiribati ao e waakinaki te botaki ni Katuwea iroun te Tautaeka ni Kiribati ike e a kamatoaki iai te Tia Moti ae Rietata are bon ngaia naba te moan I-Kiribati ao te moan aine n taua te nako ae kakannato.

Ana kakatekeraoi te Chief Registrar ao taan makuri ni kabane n te Botaki ni Kabowi mai Makin nako Arorae, te Aono n Raina ma Rawaki, ao Banaba nakon ae karineaki te Tia Moti ae Rietata Tetiro Semilota Maate Moaniba n tauan nakoana ibukin Kiribati.